

Манько Р. М.,*старший викладач кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка***Чапля Х. М.,***студентка кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

РОМАН «ПОЧАТОК» АНДЖЕЯ ЩИПІОРСЬКОГО: ПОШУК ДІАЛОГУ

Анотація. Статтю присвячено розгляду роману Щипіорського «Початок» як багатошарового полотна, що охоплює національні, історичні, соціальні та морально-етичні питання. Розглянуто центральну тематику твору, що не обмежується лише реаліями польського суспільства Другої світової війни, але також звертається до загальнолюдських проблем, що робить її універсальною і актуальною у будь-якому культурному контексті.

Дослідження показало, що Щипіорський розглядає в «Початку» питання національної ідентичності через призму болючих і непростих тем, таких як стосунки між поляками, німцями та євреями під час війни. Він не уникає зображення конфліктів і полеміки з усталеними поглядами на польську мартирологію, висвітлюючи теми, які досі часто залишалися осторонь або були однобічно інтерпретовані в польській літературі. Відмова автора від стереотипного підходу дозволяє йому показати героїв у їхній багатогранності, що сприяє більш об'єктивному та глибокому розумінню подій минулого.

Тематика толерантності й міжетнічного розуміння, що пронизує роман, спрямована на розвінчування міфів і упереджень, які часто супроводжують історичні конфлікти. Письменник намагається показати, що толерантність – не лише абстрактне поняття, а моральні вимоги, без яких неможливо справжнє примирення та розвиток суспільства. Через призму персонажів автор ілюструє, як індивідуальні рішення і внутрішні конфлікти можуть мати значний вплив на долі інших і, навіть, визначати майбутнє націй.

Популярність «Початку» на міжнародному підтвердженні підтверджує універсальність його послання. Роман є своєрідним літературним мостом між Польщею та іншими країнами до взаєморозуміння та налагодження міжетнічних відносин.

Роман «Початок» Анджея Щипіорського є великим літературним явищем, яке змушує задуматися над питаннями, що мають значення для кожного суспільства: толерантність, пошук національної ідентичності та подолання історичних травм. Завдяки своїй глибині та складності цей твір стає актуальним і для сучасного читача, оскільки основні проблеми, підняті в ньому, залишаються невирішеними в багатьох суспільствах.

Ключові слова: толерантність, національна ідентичність, суспільство, нація, стосунки, мартирологія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Літературна діяльність Анджея Щипіорського відображає важливі соціально-політичні проблеми, духовні пошуки та екзистен-

ційні конфлікти. Щипіорський відомий тим, що торкається складних і болючих тем, таких як толерантність, питання національної ідентичності та польсько-німецькі відносини, а також моральних викликів війни та окупації.

Завдяки своїй літературній діяльності, яка почалася з невеликих публікацій та радіопередач, Щипіорський знайшов себе в літературному середовищі Польщі. Проте, його творчість швидко набрала політичного забарвлення, що відобразилося в текстах, де автор відкрито говорив про агресію у воєнній Польщі. Наприкінці 1970-х років Щипіорський приєднався до опозиційних сил, його голос став одним з основних інтелектуальних натхненників. Він публікувався в нелегальних виданнях, виступаючи проти політичного режиму. Зазнав переслідувань та був ув'язнений після оголошення воєнного стану в 1981 році [1, с. 343].

Щипіорський був не лише критиком чинного режиму, але й одним із тих, хто розумів важливість міжнародного діалогу і примирення. «Для мене місія літератури – це думка про розуміння» [2], – писав Щипіорський, наголошуючи, що боротьба за свободу має не тільки національні, але й загальнолюдські виміри. Його погляди на польсько-німецьке порозуміння та польсько-єврейські відносини знайшли відображення у багатьох його творах, де відстоював людські цінності та порозуміння між народами, виступав на захист загальнолюдських прав і толерантності [3].

Дослідниця Моніка Ворсович висуває думку щодо бачення письменником цих болючих проблем: «По-іншому описані та час від часу приховані фактичні деталі слугували Щипіорському для зображення свого власного світу, в якому людині потрібно боротися за місце лояльності, правди та порядності, інакше їх займають егоїзм, дурість і хамство. Тож він постійно застерігав, засуджував, навчав і вказував. Ця постава здобувала йому визнання, але також викликала відкриту неприязнь» [4, с. 291].

Щипіорський вважав, що створення нової Польщі неможливе без вирішення історичних конфліктів, і те, що він робив для примирення Польщі та Німеччини, свідчило про бажання покласти край взаємній ворожнечі та створити нову основу для партнерських стосунків. У своїх виступах письменник часто наголошував на тому, що обидві країни повинні вивчити свою історію, щоб будувати майбутнє на основі співпраці та світу.

Щипіорський приділяв значну увагу міжнародним відносинам, зокрема польсько-німецьким стосункам, які погіршилися після Другої світової війни. Він вважав, що історичні

конфлікти між двома країнами повинні бути вирішені. Письменника було нагороджено Федеральним Хрестом Заслуги в 1995 році за значний внесок у розвиток стосунків між Польщею та Німеччиною. Ця нагорода підкреслила його зусилля щодо побудови діалогу, заснованого на взаєморозумінні.

Особливої уваги заслуговує роман *«Початок»*, який Щипйорський написав у 1986 році, перебуваючи у вигнанні. Твір розвиває питання ідентичності, толерантності та складності морального вибору у часи війни. Роман торкається тематики польсько-єврейських стосунків і проблематики колаборації під час окупації, стає «літературним документом совісті», згідно з оцінкою критики [5].

Як представник покоління Колумбів, Щипйорський не міг уникнути проблеми національної ідентичності, яка була важливою для розуміння історії та культури своєї країни. Однак, на відміну від деяких сучасників, він уникав суто націоналістичних позицій, обираючи замість цього шлях гуманізму та толерантності. Ця особливість робить його творчість актуальною, оскільки вона дозволяє читачеві переосмислити поняття патріотизму в контексті загальнолюдських цінностей. *«Польща, яку я люблю, – це Польща не лише польських героїв, а й польських жертв»* [3], – писав Щипйорський, підкреслюючи важливість пам'яті та співчуття в процесі національної самоідентифікації.

Щипйорський розумів необхідність політичної дії як способу соціальної відповідальності.

Письменник залишив літературну спадщину, яка зберігає пам'ять про його життя, а також про досвід цілого покоління, яке пережило війну. У своїх творах він ставив питання про моральну відповідальність за рішення, які люди змушені робити в надзвичайних ситуаціях. Багато творів, таких як *«Меса за місто Аррас»* і *«Автопортрет з жінкою»*, демонструють поетичне бачення світу та глибоке розуміння трагічності людського буття. Він ніколи не боявся поставити складні питання, зокрема про роль польського народу у війні, про стосунки з іншими націями та необхідність переосмислення історії з позицій гуманізму та справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Серед найвідоміших досліджень літературної творчості Анджея Щипйорського є монографія Єви Яжджевської-Голдстеньової *«Початок Анджея Щипйорського»*, видана у 1995 році у Варшаві, де авторка висуває цікаву думку про письменника *«Внутрішня біографія автора є децю іншою ніж та, енциклопедична, але ж, хто знає, чи не важливішою. Інша внутрішня оптика, інша ієрархія справ»* [6, с. 5].

Сучасні дослідники зосереджують свою увагу на публіцистиці письменника. Моніка Ворсович – авторка численних публікацій цього напрямку, зокрема: *«Анджей Щипйорський – з біографії письменника та публіциста»* (2003), *«Тексти інформаційні Анджея Щипйорського»* (2005), *«Публіцистика Анджея Щипйорського»* (2006) та ін. Розглядаючи творчість автора крізь призму політичних подій і їх наслідків Ворсович зазначає: *«сам стверджував, завжди хотів бути насамперед письменником. Але візії людей, розірваних між власною моральністю та колективною долею, втягнутих у зло і механізми історії, переслідуваних власною пам'яттю, з'являлися не лише на сторінках романів і оповідань. Також у нотатниках,*

сценаріях фільмів, радіопередачах, а передусім у публіцистиці» [4, с. 291].

Формування мети статті. Літературознавча розвідка має на меті переосмислення поняття національної ідентичності в умовах сучасного глобалізованого світу, де толерантність і повага до культурних та історичних відмінностей набувають особливі ваги. Роман Щипйорського поставив під сумнів чіткі межі між «ми» та «вони», пропонуючи натомість ширший погляд на людське співіснування, засноване на емпатії та усвідомленні спільної історії. У цьому аспекті *«Початок»* можна визнати універсальним твором, який підкреслює важливість толерантності як базової цінності будь-якого суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Щипйорський дебютував у 1946 році як публіцист на сторінках преси. У 1955 році побачила світ перша збірка оповідань. Загалом письменник опублікував понад 20 томів прози, включаючи романи, збірки репортажів та есе.

Наприкінці 70-х років Щипйорський приєднався до демократичної опозиції. Він був інтернований під час воєнного стану (1981–1982), обіймав посаду сенатора в 1989–1991 роках. Після цього він залишає активну політику та стає відомим публіцистом, моральним та інтелектуальним авторитетом Польщі в 90-х роках. Найавторитетніші газети прагнули отримати його публікації. Щипйорський зосереджувався на двох основних темах у своїй художній прозі та публіцистиці: морально-політичних конфліктах останніх десятиліть і проблемах сучасних польсько-німецьких відносин. Він прагнув покращити зв'язки між поляками, німцями та євреями. На думку Щипйорського обов'язок письменника: *«рід місії (...) завдання, доручене письменнику суспільством»* [3]. Він намагався залишитися вірним цій визначеній ролі письменника як у художній прозі, так і в документальних есе (наприклад, *«З нотатника військового стану»*, Лондон, 1983). Після успіху *«Початку»* (перше видання в Парижі, 1986) з'явилися інші, не менш відомі книги автора: повість про механізми політичної провокації (*«Ніч, день і ніч»*, 1991), вдала психологічна драма (*«Автопортрет з жінкою»*, 1994), а також збірки оповідань, зокрема *«Американське віскі»* – збірка, відзначена Нагородою католицького мистецтва та культури Німеччини. Польська літературна критика високо оцінює параболічний роман *«Меса за місто Аррас»* (1971), де під історичною маскою відображені реальні події XV століття (епідемії, голод, переслідування євреїв та єретиків). Автор взявся за написання цього твору восени 1968 року у відповідь на драматичні й ганебні події того ж року – антисемітизм та нападки на інтелігенцію, ініційовані комуністичною владою. Ці проблеми були миттєво сприйняті першим поколінням читачів роману, і в *«Месі за Аррас»* розпізнали голос письменника, який переймається моральним обличчям сучасності: *«Європейський читач приймає насмішку літератури з реальністю, але не любить, коли література насміхається з літератури. Цей читач вимагає певної серйозності; вимагає, щоб література відповідала своїм соціальним обов'язкам»* [3].

Роман *«Початок»* Щипйорського є одним із найвідоміших його творів. У 1986 році твір вийшов не в Польщі, а в Парижі в Інститут літератури. У той час часто цензурували твори, які критично оцінювали історичні події та ставили під сумнів офіційну позицію комуністичної Польщі. Таким чином,

рішення автора опублікувати свою книгу за кордоном було не лише вимушеним рішенням, але й символічним протестом проти обмеження свободи слова. Крім того, це підкреслило критичний характер «Початку» як твору, який сміливо поставив під сумнів традиційні уявлення про соціальні відносини та історію Польщі. Як зазначає Єва Яжджевська-Голдстеньова: «Початок» Анджея Щипйорського – це книга, яка повинна бути в кожній домашній бібліотеці. Чому? Це незвичайний роман, який порушує проблему толерантності, національної ідентичності, полемізує з польськими (і не тільки) міфами, торкається справ, які часто є болючими та соромітними. Щипйорський не ділить людей за національністю чи освітою, доводить, що Людиною може бути представник будь-якої нації, але жодна нація не може привласнювати собі право на винятковість чи святість, бо в кожній народжуються також злочинці і негідники» [6, с. 5].

Анджей Щипйорський розпочав роботу над романом «Початок» ще у 80-ті роки, під час розпаду боротьби за демократію в Польщі. Польща в цей період знаходилася у стані постійної політичної напруги: суспільство було поділено на тих, хто підтримує комуністичну владу, і тих, хто боровся за її повалення. Сам Щипйорський мав непрості стосунки з комуністичною владою і був затриманий під час введення воєнного стану в 1981 році. Ці події підсилювали його прагнення до відображення тих непростих моральних виборів, які стояли перед польським суспільством, у романі.

Час, коли творився роман був непростим не тільки для Польщі, але й для всього світу. Проблеми толерантності та співіснування різних національностей і релігій у Польщі не зникли після війни, навпаки, вони набули нових відтінків. Після війни багато євреїв, які пережили Голокост, покинули Польщу, що значною мірою змінило етнічний склад країни. У той же час антисемітські настрої, посилені комуністичним режимом, не дозволили багатьом громадянам Польщі відкрити відкритий єврей. У цьому історичному контексті Щипйорський зумів продемонструвати складність і неоднозначність відносин між поляками та євреями, що стали одним із центральних аспектів його роману. Образ пані Зайденман, навколо якої розгортаються основні події, є символом єврейської трагедії, яку Польща пережила під час війни. Автор розповідає про її долю, демонструючи важливість вибору: допомагати євреям, ризикуючи своїм життям, або залишити осторонь у надії на власне виживання.

Окрім того, тема національної ідентичності, яка розвивається Щипйорським у романі, має свої історичні корені. Польська національна свідомість зазнала значних змін в час війни та по її завершенню. У «Початку» автор досліджує, як війна вплинула на польську самосвідомість і якими є уявлення людей про патріотизм і національну гідність. Польща, яка в тіні своєї історії була роздerta між великими імперіями і потерпіла від окупації, завжди шукала свій національний образ. Однак Друга світова війна внесла суттєві корективи в національну ідентичність, змусивши багатьох переосмислити значення своєї приналежності до країни.

Щипйорський у «Початку» прагне також розкрити питання польської мартирології, тобто створення польського суспільства до героїзації власних переваг. Друга світова війна та окупація залишили глибокі сліди у польській національній пам'яті, яка постійно жила образами мучеників і героїв, що боролися за

свободу. Однак у романі автор ставить під сумнів доцільність такого акценту. Він ставиться до цього питання критично, показуючи, що занадто велика увага до минулого, до подій і жертв, може заважати сучасному розвитку суспільства та породжувати негативні наслідки, такі як невміння прощати та приймати інших. Це особливо актуально у світлі польсько-єврейських відносин, де питання прощення і взаєморозуміння стають ключовими. Щипйорський не прагне оскаржувати трагедію польського народу, але наголошує на тому, що для досягнення справжньої свободи важливо пам'ятати про минуле, але не зациклюватися на ньому.

Історичний контекст роману показує прагнення польського суспільства до відновлення національної гідності та розв'язання питань толерантності. На тлі історичних подій, описаних у творі, читач має змогу зрозуміти, як складні умови війни вплинули на поведінку людей, змушуючи їх до моральних компромісів. Із цього випливає ще одна важлива тема роману – питання морального вибору в умовах екстремального тиску. У польському періоді війни, коли життя кожного було під загрозою, толерантність до інших національностей і релігійних груп часто відступала на другий план, однак саме такі моменти розкривають справжню сутність людей. Щипйорський зосереджується на людських взаєминах у цих критичних умовах, показуючи, що моральний вибір може бути як героїчним, так і трагічним.

Сюжетом роману є заплутані долі кількох людей, які живуть в окупованій німцями Варшаві. Центральна постать роману – Ірма Сейденман, яка після ув'язнення гестапо дивом уникла смерті. Ставлення окремих осіб до «прекрасної пані Сейденман» дозволяє автору здійснити огляд різноманітних людських позицій. Роман можна вважати твором з розрахунковим, а водночас і консольним характером. Письменник порушує тему національної совісті та визнання давніх провин, таких як ксенофобія, обскурантизм, антисемітизм і демонструє розуміння та толерантність до тих, хто має інші погляди та поведінку. Одночасно прагне підбадьорити серця співвітчизників, показуючи їм, що в зіткненні з жорстокою і болісною реальністю їхні національні вади можуть поступитися місцем ставленню, сповненому благородної відкритості та безкорисливої поблажливості. Цю вігшну істину, мабуть, найкраще втілює сестра Вероніка, проста дівчина, яка, допомагаючи людям у пеклі окупаційного кошмару, зрозуміла, що світ більш заплутаний і таємничий, ніж вона думала в дівочі роки, а загадковість Бога не можна досягнути людським розумом. Багато було шляхів, даних людині, щоб йти, і багато манівців. Вероніка знала, що лише одна дорога веде до мети, але заплутаною була плутанина долі, звичаїв, вагань, снів і смутків. А ця множинність теж була справою Бога, Творця неба і землі.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку.

Підводячи підсумок, роман Анджея Щипйорського «Початок» є складним і багатограним твором, який відображає складний історичний контекст його часу. Цей роман залишається актуальним і сьогодні завдяки критичному підходу автора, його прагнення розібратися в складних проблемах між-національних відносин і важливих моральних дилем. «Початок» надає можливість краще зрозуміти не лише минуле, але й сучасне: питання національної ідентичності, толерантності та взаєморозуміння.

Література:

1. Bolesław Klimaszewski. An Outline History of Polish Culture. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Cr9GAAAAIAAJ&q=%22Generation+of+Columbuses%22+-wikipedia&dq=%22Generation+of+Columbuses%22+-wikipedia&ei=FPTpR6LVJYXEyQSXxYx3&pgis=1Google&redir_esc=y
2. Andrzej Szczypiorski. Twórcy. URL: <https://culture.pl/pl/tworca/andrzej-szczypiorski> (дата звернення: 25.03.25).
3. Szczypiorski A. Głos w sprawie współczesności. «Przegląd Kulturalny», 1956, nr 16 (190), s. 3. Przedruk pt.: O moralności i praworządności socjalistycznej, [w:] Zdaleka i blisko. Reportaże, felietony, eseje. Warszawa 1957, s. 185.
4. Worsowicz M. Andrzej Szczypiorski – z biografii pisarza i publicysty. Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica, 2003, nr 6, s. 291–300.
5. Kubik M. Portrety pisarzy: Andrzej Szczypiorski, czyli o pisarstwie stworzonym z pasji. Gazeta Uniwersytecka UŚ, nr 9(76), 2000. URL: <https://gazeta.us.edu.pl/node/187331> (дата звернення: 25.03.25).
6. JażdżewskaGoldsteinowa E. Początek Andrzeja Szczypiorskiego. WSiP, Warszawa, 1995. 128 s.
7. JażdżewskaGoldsteinowa E. Wstęp [w:] Szczypiorski Andrzej. Początek. Odra, Poznań, 1996. 297 s.

Manko R., Chaplia K. The novel “The Beginning” by Andrzej Szczypiorski: search for dialogue

Summary. The article is dedicated to the interpretation of Shchypiorsky's novel «The Beginning» as a multi-layered canvas that encompasses national, historical, social, and moral-ethical issues. The central theme of the work is examined, which is not limited to the realities of Polish society during World War II but also addresses universal human problems, making it relevant and applicable in any cultural context.

The research showed that Szczypiorski addresses the issue of national identity in «Beginning» through the lens of painful and complex topics, such as the relationships between Poles, Germans, and Jews during the war. He does not shy away from depicting conflicts and polemics with established views on Polish martyrology, highlighting themes that have often been overlooked or one-sidedly interpreted in Polish literature. The author's refusal to adopt a stereotypical approach allows him to portray the characters in their multifacetedness, contributing to a more objective and profound understanding of past events.

The theme of tolerance and interethnic understanding that permeates the novel is aimed at debunking the myths and prejudices that often accompany historical conflicts. The writer attempts to show that tolerance is not just an abstract concept, but a moral imperative without which true reconciliation and societal development are impossible. Through the lens of the characters, the author illustrates how individual decisions and internal conflicts can significantly impact the fates of others and even determine the future of nations.

The popularity of «The Beginning» on the international stage confirms the universality of its message. The novel serves as a literary bridge between Poland and other countries for mutual understanding and the establishment of interethnic relations.

The novel «The Beginning» by Andrzej Szczypiorski is a significant literary phenomenon that prompts reflection on issues that matter to every society: tolerance, the search for national identity, and the overcoming of historical traumas. Due to its depth and complexity, this work remains relevant for contemporary readers, as the main problems raised in it remain unresolved in many societies.

Key words: tolerance, national identity, society, nation, relationships, martyrology.